

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH USULLARI

Mengliyeva Ruxshonabegim

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 6-BT 23-guruh talabasi

Tel: +998944430056

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini samarali tashkil etish usullari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, o'quvchi, ona tili va o'qish savodxonligi, ta'lim, samaradorlik, muammoli vaziyat, o'quv topshirig'i.

Boshlang'ich sinflarda "Ona tili va o'qish savodxonligi" fanini o'qitishning samaradorligi juda ko'p omillar bilan chambarchas bog'langan. Shubhasiz, o'quvchilarning psixologik xususiyatlari va o'quv imkoniyatlarini hisobga olish, ona tili va o'qish savodxonligi ta'limining mazmuni va maqsadiga muvofiq keladigan topshiriqlar tizimi hamda metodlarini to'g'ri belgilash, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida pedagogik hamkorlikning o'rnatilishi, darsda ishga solinadigan vositalarning maqsadga muvofiq tanlanishi singarilarning barchasi samaradorlikni ta'minlash bilan aloqadordir.

Ana shu omillar ichida ona tili va o'qish savodxonligi ta'limning mazmuni muhim va yetakchi omil sanaladi. Chunki samaradorlik avvalo o'quvchilarga "Nimani o'qitish?" masalasi bilan chambarchas bog'liq. Ona tili va o'qish savodxonligi ta'limidan o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan zaruriy bilimlar hamda shu bilimlarga muvofiq keladigan malaka va ko'nikmalar tizimi to'g'ri belgilansagina "Qanday o'qitishi kerak?" degan savolga javob topish mumkin. Demak, samaradorlik avvalo ana shu ikki omil bilan bevosita aloqadordir. "Nimani o'qitish?" va "Qanday o'qitish kerak?" bir jarayonning ikki qirrasidir. Bular shu darajada bir-biri bilan bog'langanki, biri ikkinchisiz hech qanday samara ko'rsatmaydi.

Ona tili va o'qish savodxonligi ta'limning samaradorligi, birinchidan, ta'lim mazmuni, ya'ni shu fandan o'quvchilarga beriladigan zaruriy bilim, malaka va ko'nikmalar tizimi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchidan, ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o'quvchilarning ona tili va o'qish savodxonligini o'rganishga bo'lgan qiziqishi, bilish ehtiyojini yuzaga keltiradigan vositalar bilan chambarchas bog'langan.

Ona tili va o'qish savodxonligi ta'limning samaradorligini ta'minlovchi muhim vositalardan biri o'qitish metodini to'g'ri tanlanishidir. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'qituvchi ko'proq o'quvchi faoliyati bilan bog'liq metodlarga murojaat qiladi. Chunki o'quv materialini tushuntirib berish yoki o'quvchi duch keladigan tushun-

cha, ta'rif va qoidalar atrofida suhbat o'tkazish bilan o'rgatib bo'lmaydi. Ona tili va o'qish savodxonligi mashg'ulotlarida o'quvchi ta'lim jarayonining sub'ekti ya'ni faol ishlovchisiga aylanib, har bir o'quv topshirig'ini aqliy faoliyat "chig'irig'i"dan o'tkazgan taqdirdagina o'quv materiallarni o'zlashtirish jarayoni ancha yengil kechadi va dars mashg'ulotlarining samaradorligi ta'minlanadi. O'qitishning amaliy metodlariga tayan-gan o'qituvchi o'quv topshiriqlarini bajarish jarayonida o'quvchining faolligini to'g'ri uyushtira oladi va uning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili va o'qish savodxonligidan bilimlarni tayyor holda bayon qilish serunum metod sanalmaydi. Chunki bilimlar o'qituvchi tomonidan tayyor holda berilar ekan, o'qituvchi shu jarayonning ishtirokchisiga, tinglovchisiga va faqat andazaga qarab harakat qiluvchiga aylanib qoladi.

O'qituvchi faoliyati bilan bog'liq metodlarning eng serunumi muammoli o'qitishdir. Biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh hamda umumiy bilim saviyasidan

kelib chiqqan holda muammoli vaziyatlar yaratishning quyidagi usullaridan foydalanishni maslahat beramiz: 1. Ona tili va o'qish savodxonligi darsligida berilgan mavzularni qiyoslab o'rgatish orqali muammoli vaziyat yaratish. Chunonchi, o'rganiladigan har bir mavzu o'quvchilardan tovushlar, so'zlar va gaplarni qiyoslashni, shu asosda umumlashmalar hosil qilishini talab etadi. Bu hol o'z-o'zidan ravshanki, muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi. O'quvchilarda "Nima uchun" degan savolga javob izlashga ehtiyoj tug'uladi. Masalan, "Unli va undosh tovushlar" mavzusi o'rganila-yotganda o'quvchi avval unli va undosh tovushlarni to'g'ri nomlashni, keyin qiyoslashni, unli va undoshlar ishtirokida so'zlar, so'zlardan esa gaplar hosil qilishni, ularning bir-biridan farqlarini aniqlashni talab etadi. O'quvchilar bu topshiriqlarni bajarish asosida umumlashma hosil qiladilar. 2. Muammoli savollar berish orqali muammoli vaziyat yaratish. O'quvchi dars mashg'ulotini muammoli savolni o'rtaga tashlash bilan boshlaydi. Masalan, 1) unli va undosh tovushlarni alohida - alohida aytib ko'ring. Ularni talaffuz qilishda qanday farqni sezayapsiz? 2) Oltita unli harf ishtirok etgan so'z yozing. Ulardagi unlini boshqa unli bilan almashtirib ko'ring. Qanday o'zgarishlarni sezayapsiz? 3) undosh tovushlarni talaffuz etib ko'ring. Shovqin va ovozdin hosil bo'lgan undoshlar alohida, faqat shovqindan hosil bo'lgan undoshlarni alohida yozing. Agar topshiriqlarni bajarish muayan qiyinchilik to'g'dir-sagina, namuna ko'rsatiladi. Matn yaratish ham o'quvchi uchun muammo sanaladi. Buning ehg samarali yo'llaridan biri o'quvchilarga so'roqlar berib, ularga javob topishni talab qilishdir. Masalan, 1. O'zbekistonda qaysi tumanlar bor? 2. Ular qanday mahsulotlar etishtiradilar? 3. O'zbekistonning qaysi mevalari olamga mashhur? 4. O'zbekiston xorijiy mamlakatlarga qanday mahsulotlar chiqaradi? Kabi. Bunday topshiriqlarni bajarib bo'lgandan keyin ijodiy matn yaratishi ancha osonlashadi. O'quvchi-lar hukmiga "Bog'da", "Polizda", "Sinfimiz kutubxonasi", "Sevimli ertagim", "Aziz ona-jonim", "Mehribon do'stlarim" singari mavzularda matn yaratish tavsiya

etiladi. 3. Ramziy tasvirlar orqali muammoli vaziyatlar yaratish. Muammoli vaziyat yaratishning bu usulida ramziy tasvirlardan foydalaniladi. Masalan, O'zbekiston qovunlari rasmi va nomini berib, shunday mavzuda matn yaratish topshirilishi mumkin. 4. Muammoli vaziyat yaratishda til hodisalarini guruhlash, ajratish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, so'zlarni muayyan uyalarga birlashtirish, umumiy ma'noli so'zning xususiy ma'nosini yoki xususiy ma'noli so'zlarning umumiy ma'nosini topishni talab qilish muammoli vaziyat yaratish imkonini beradi. Masalan, o'quv qurollari, mevalar, sabzavotlar, daraxtlar va gullarning o'nlab, hatto yuzlab uyadoshlari borki, o'qituvchi umumiy ma'noli so'zni o'quvchilar hukmiga havola etadi va (zaruriyat bo'lsa, unga bitta namuna ko'rsatadi) qolgan so'zlarni topishni o'quvchilarga topshiradi.

Ko'rinib turibdiki, muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan asosiy vosita o'quv topshirig'idir. O'quvchilarga beriladigan o'quv topshiriqlari qayta xotiralash, qisman izlanuvchanlik va ijodiy harakterda bo'lishi mumkin. Qayta xotiralash harakteridagi topshiriqlar o'quvchidan hech qanday izlanishni talab etmaydi. O'quvchi o'tgan darsda yoki undan oldingi mashg'ulotlarda o'rganilganlarni faqat takrorlashdan nariga o'tmaydi. Shu sababli, bunday topshiriqlar umumiy topshiriqlar miqdorining atigi 2530% ini tashkil etmogM lozim. Qolgan topshiriqlar esa qisman ijodiy va ijodiy harakterda bo'lishi kerak. Topshiriqlarning qisman ijodiy yoki ijodiy bo'lishi sinf o'quvchi-larining o'quv imkoniyatlariga bog'liq. Agar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi past bo'lsa, o'z-o'zidan topshiriq qisman ijodiyga aylanadi. Chunki o'quvchi yo o'qituvchin-ing tushuntirishi, yo ko'rsatilgan namunaga qarab ish ko'rishga majbur bo'ladi. Shuning uchun o'quvchilarning o'quv imkoniyatlari kengayib borgan sari ijodiy top-shiriqlar miqdori ham ortib borishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov A, Ne'matov H. Ona tili ta'limi mazmuni T, 1995, 124 b.
2. Shayxislamov, N. HOZIRGI ZAMON TILSHUNOSLIGIDA TIL VA MADANIYATNING TALQINI. Scientific Progress, 7(1), 59-70.
3. Shaykhislamov, N. (2020). In the Field of Modern Linguistics-Linguoculturology. Мировая наука, (8), 33-36.
4. Шайхисламов, Н. (2020). Укувчиларнинг нуций компетенцияларни ривожлантиришда нуткнинг илмий-назарий изохд. Science and Education, 1(5).
5. Shayxislamov, N. (2020). Problems of sociolinguistics: status of the language. O 'zbekistonda ilm-fan va ta 'lim, 3, 279-281.